

УДК 784.1

СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ ХОРОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Л. ДИЧКО, В. СТЕПУРКА, В. ПОЛЬОВОЇ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО

Перцова Н.О., Горобець В.П., Гриценко В.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

В статті аналізують специфічні особливості хорового письма композиторів сучасності на прикладі творчості Л. Дичко, В. Степурка, В. польової. В їх поліжановості та поліваріантності. Проаналізовано основні риси письма, виразові засоби та шляхи розкриття авторського задуму композитора в контексті сучасної хорової творчості. Прослідковано зв'язок творчого доробку композиторів з «неофольклористичною» народнописенною спадщиною та знаменним (київським) розспівом.

Ключові слова: хорове мистецтво, композиторська школа, новаторство, неофольклоризм, авангард, полістиліска, сакральний мінімалізм.

Постановка проблеми. Сучасні українські композитори велику увагу у своїй творчості приділяють хоровим творам. Є майстри, що зосередились на хоровій літературі, є ті, хто займається написанням творів для різних виконавських складів, проте варто відзначити, що майже кожен композитор сучасності має в своєму творчому доробку бодай один хоровий твір. Подібний вибір зумовлений насамперед значною кількістю хорових колективів, високий рівень виконавської майстерності котрих дає змогу відтворити найскладніший авторський задум.

Хорові колективи існують майже у всіх вищих навчальних закладах, навіть не мистецького спрямування, в той час, як у музичних академіях, консерваторіях, музичних інститутах та університетах їх може бути декілька.

Випускники навчальних хорових колективів, згодом займають провідні посади в професійних колективах України. Отже дослідження специфіки сучасної хорової літератури є актуальним завданням, яке попри велику кількість наукових розробок залишає простір для дослідження в контексті сучасної музикознавчої практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить значне місце в українському музикознавстві належить працям присвяченим творчості Л. Дичко – це, насамперед праці І. Коновалової, О. Письменної, О. Цуранової, Л. Шегди. Натомість, творча спадщина представників більш молодого покоління – В. Степурка, та В. Польової є наразі недостатньо дослідженою та представлена працями Я. Бардашевської та О. Торби.

Виділення раніше невирішених частин проблеми. Важливою частиною методичного забезпечення навчального процесу з диригентсько-хорової підготовки є вибір матеріалу який становить основу репертуару майбутнього диригента, формування його естетико-мистецтвознавчого рівня. Отже варто розглянути характерні особливості провідних творів українських авторів, які є своєрідним еталоном не лише для композиторів, але й для виконавців. Розглянемо основні напрямки та шляхи розвитку сучасної хорової літератури. Незважаючи на те, що ХХ ст. презентує велику кількість нових форм та стильових напрямків, композитори продовжують звертатись до «класичних», а часом навіть і старовинних жанрів не лише світського але й духовного спрямування.

Формулювання мети дослідження. Метою даної публікації є аналіз специфіки хорової

творчості сучасних українських композиторів, особливостей їх жанрово-стилістичної спрямованості, що сприятиме усвідомленню певних констант та індивідуальних змінних, які характеризують сучасну хорову літературу.

Виклад основного матеріалу. Серед композиторів, котрі пишуть хорові твори неможна оминати класика київської композиторської школи – Лесю (Людмилу Василівну) Дичко, яка є автором трьох симфоній, трьох хорових опер, трьох балетів, творів для фортепіано, проте сфера творів для хорового складу є надзвичайно широкою та розгалуженою – чотирнадцять кантат, хорові концерти, ораторії, літургії, хорові поеми, тощо. Варто зазначити, що стиль Л. Дичко є багатоманітним: в ньому поєднуються культурний досвід попереднього досвіду розвитку української музики та новітні композиторські техніки. Творчий доробок Лесі Дичко підпадає під стилістичну традицію неофольклоризму, адже композиторка долучилась до формування нової «фольклорної хвилі» 60-х років і продовжує слідувати цим принципам і в сучасних умовах.

І. Ю. Коновалова досить влучно і яскраво змальовує особливості хорової творчості Л. Дичко: «Усі хорові твори Лесі Василівни є складними художніми текстами й віддзеркалюють актуальні тенденції постмодернічного синтезу, що виявляється на лексичному, формотворчому й фонічному рівнях. Їм властива багатоманітна й оригінальна музична мова, яка має значний образно-виражальний і композиційно драматургічний потенціал» [3, с. 223].

Леся Дичко однією з перших звернулась до написання духовних творів на канонічні тексти. Так, значне місце у творчому доробку композиторки надається різним хоровим складам – змішаним, жіночим, чоловічим, дитячим. Кожного разу, створюючи неповторні та новаторські образи, Дичко наслідує духовним традиціям закладеним фундаторами національної композиторської школи, а саме: поєднання мелосу української народної пісенності та елементів київського (знаменного) розспіву. Про це досить яскраво зазначає сама композиторка: «Чудо народних інтонацій, що тисячоліттями випрацьовував український народ, неповторну красу київського розспіву я хотіла поєднати з глибиною духовних текстів Біблії, духовного світу людини-християнина» [4, с. 158].

Варто відзначити, що серед композиторів, як класиків, так і сучасних, досить мало є тих, хто

пише твори пов'язані з «дитячою» тематикою і ще менше тих, хто створює музику для дітей. Л. Дичко приділяє у своїй творчості увагу дітям, не лише пишучи твори для виконання дитячими хорovими колективами, але й музику для мультфільмів. В своїх «дитячих» кантатах – «Сонячне коло» на вірші Д. Чередниченка (для дитячого хору та симфонічного оркестру 1975 р.), «Здрастуй, новий добрий день» на вірші Є. Авдієнка (для дитячого/жіночого хору 1976), «Весна» на вірші Є. Авдієнка (для дитячого хору та симфонічного оркестру 1980) авторка втілює досить розмаїту образність, яка досягається різними виразовими засобами. Для Лесі Дичко характерне поєднання яскравих звучностей, які при цьому досить зручні для вокального виконання. Інтонації народних пісень взаємодіють з соноричними комплексами, що досягаються зазвичай внаслідок поєднання досить простих лінійних шарів. Таким чином колористичні зіставлення двох тональних центрів можуть бути підготовлені поступово, що не викликає труднощів для виконання дитячим складом. В хорovих творах досить важливе місце надається мовній інтонації.

Доречно зазначити, що жанр кантати є складним та монументальним, проте у творчій інтерпретації видатної композиторки вона набуває рис циклу. Леся Дичко орієнтується на типову пісенну мелодику усталених жанрів, також створює цікаві поєднання. Л. Шегда зазначає: «Кантати для дітей Л. Дичко наділені стійкими ознаками складного жанру: тут створену непросту дискретну жанрову структуру з характерними перервами в перцептивному часі; більшість частин відповідає типізованим вимогам основного жанру та володіє певною самостійністю (тобто допускає окреме виконання); за достатньої художньої єдності всієї композиції функції ний взаємозв'язок між частинами має переважно типологічний характер. При цьому складно жанрова структуризація здебільшого відповідає закономірностям пісенно-хорovих циклів, що виразно виявляється навіть у жанрі кантати» [7, с. 64].

Для творчості Лесі Дичко притаманне ліричне начало, образність пов'язана з поєднанням релігійного і пантеїстичного світосприйняття, яким просякнуті світські твори. Змалювання картин природи в контексті зображальності досягається по різному. Досить часто начебто колористичний епізод відіграє роль не вторинну, фонову, а тематичну. Лінійність мислення композиторки створює унікальну поліфонію засновану на народному мелосі. Авторитетний дослідник О. Цуранова вказує: «Ряд індивідуальних особливостей гармонічної побудови творів Л. Дичко зумовлені значним впливом на авторку народнопісенної вокально-хорovої культури з її мелодико-інтонаційним характером утворення горизонталі. Слід відзначити, що переосмислюючи глибоко ґрунтовні народнопісенні елементи, використовуючи новітні засоби сучасної музики, композитор не відкидає також традиційні мовно-виразові прийоми, які сформувались у однойменних, однотерцевих тональностей» [6, с. 80]. Спираючись на фольклорні зразки і поєднуючи їх з професійною композиторською технікою, Леся Дичко змогла створити свій неповторний стиль, в якому яскраво проявляються національні риси.

Дослідити особливості сучасної хорovої літератури можна звернувши увагу на творчість авторів, які відносяться до різних композиторських шкіл. Спробуємо проаналізувати специфіку хорovої творчості В. Степурка, де більшість становлять твори пов'язані з духовним началом. Це такі твори, як «Літургія св. І. Златоустого» (2011), «Різдвяний тропар» (2002), «Літургія сповідницька» світлої пам'яті гетьмана Івана Мазепи, духовна меса «Богородичні догмати XVII ст.», ораторія «Києво-Могилянська академія», псалми, твори написані на тексти книг пророків.

Власне вибір хорovих творів, як пріоритетних для композиторського спадку, зумовлений також диригентсько-хорovою діяльністю В. Степурка. Проте відбувається певне переосмислення хору, який починає трактуватись оркестрово. Цікавою є думка Я. Бардашевської, яка вказує на те, що у творах композитора відбувається постійне розширення звичних меж хорovого твору, переосмислюється семантика різних шарів музичної тканини. «Хорова творчість, як носій гармонійності виявляє стійку здатність до збільшення масштабів і значень власних жанрово-стильового і семантичного полів, де темброво-акустичні знахідки є засобами для побудови нових смислових сфер» [2, с. 145]. Музична мова В. Степурка знаходиться в межах національної української традиції і має тісні зв'язки із фольклорним началом та знаменним (київським) розспівом. В доробку автора є досить багато обробок та аранжувань, до того ж у творах, пов'язаних із світським началом він здійснює повне, або часткове використання фольклорних текстів, внаслідок чого відбувається зв'язок з поетичною образністю народних пісень.

Авторський стиль Степурка у сфері хорovої творчості має досить яскраву індивідуальну забарвленість. Він, як композитор, що є представником наступного покоління (по відношенню до Л. Дичко) є прихильником яскраво-колеристичних та сонористичних комплексів, які створюються за умови вільного володіння хорovими голосами. Це кольорові полотна в яких зростають виразові можливості людського голосу, що використовується начебто в межових діапазонах – від надвисоких до наднижких, при цьому виникає ефект звучання великого симфонічного оркестру з різними інструментами, різно-тембровим звучанням та різними прийомами гри на них. Використовується велика кількість незвичних методів звуковидобування – яскраві гліссандо, клекіт, шепіт, туркотіння. Досить часто яскравим прийомом постає хорove крещендо або димінундо одного звукового комплексу, що наближує його стиль до мінімалізму. При цьому в основі твору може бути як розширена тональність так і певний лад.

Я. Бардашевська вважає, що продовжуючи у власній хорovій творчості окремі тенденції композиторів-представників «нової фольклорної хвилі», В. Степурко привнесенням елементів християнської тематики оновлює первинне фольклорне «коло», демонструючи поступове поглиблення концепції співіснування з ним національних міфопоетичних джерел. Такий підхід зближує його концепції з пошуками покоління шістдесятників які дедалі активніше зверталися до романтичних і неоромантичних принципів,

при цьому не звужуючи хронологічної відстані до барокових констант [2, с. 148].

Серед сучасних українських композиторів молодого покоління, які з одного боку сповідують «жанровий універсалізм», проте з іншого надають перевагу хоровим творам, що було характерно і для творчості Л. Дичко та В. Степурка, можна згадати В. Польову. Увага до хорових духовно-літургічних жанрів, стає в певному сенсі гарною традицією. В доробку В. Польової, так само як у Лесі Дичко є ряд інструментальних творів (різноманітні симфонічні твори, для камерних складів, для фортепіано), вокально-інструментальних, так і виключно для хорових складів.

Значна кількість творів тісно пов'язана з духовною тематикою, котрі переважно написані на канонічні тексти. Частково використовуються народні тексти та дуже рідко слова відомих поетів. Сама композиторка таким чином коментує значення канонічних текстів у її творчості: «Для мене важливіше не самовираження, а самоусвідомлення, і саме молитовні тексти дали мені можливість рухатись внутрішньо, проживати й вищувати кризь звук свою суть. Артистична складова з'являється, коли виникає виконавець із його баченням: тоді ти себе відділяєш і починаєш розуміти, що так, ти композитор, ти написав. А спочатку слово сіється в тебе і проростає музикою» [1].

Духовні твори демонструють великий розмах жанрів «класичних», таких як «Літургія Іоанна Златоуста», кондак, тропар, стихира, молитви. Також в творчості Польової велика увага надається триптихам та іншим циклам. Власне хорова музична мова досить різноманітна. В ранній період переважала естетика авангарду та полістилістика, проте згодом музика стала тяжіти до «сакрального мінімалізму». В класичних духовних творах досить часто можна прослідкувати зв'язок зі знаменним розспівом. Музика пишеться з урахуванням акустики храму, яка дозволяє насолодитися кожним звуком, повільним перетіканням одного співзвуччя в інше. Звук стає основною одиницею виміру, своєрідним бу-

дівельним матеріалом, з якого зростає потім весь твір. О. Торба аналізуючи твір «Помилуй мене, Боже» Псалом 50, зазначає наступне: «Головним засобом виразності у цьому творі стає сонор. Він – в усій своїй природній красі та тембровому розмаїтті – усталеним кореспондуванням через виконавське висвітлювання зі слухачською емоцією захоплює та підкорює з перших секунд звучання. Для хорового письма композиторки ставлення до звуку є показовою, характерною рисою індивідуального стилю. Звук у неї живе своїм самодостатнім життям» [5, с. 371]. Основною логікою розвитку твору є лінійність, яка переважає над гармонічною вертикаллю. Для В. Польової звук постає як результат взаємодії зі словом. Часом вона навмисно пише для виконавців так, щоб співати і грати їм було незручно: дуже високо, або дуже низько. Це надає великі можливості для втілення композиторських ідей, а з іншого боку стає своєрідним викликом для виконавців, які повинні долати власні межі можливого.

Висновки та подальші перспективи. Отже, хорова література в сучасній музиці представлена досить різноманітно. Навіть при побіжному огляді специфіки хорової мови трьох майстрів сьогодення можна зробити висновок, що кожний з них має свій неповторний індивідуальний стиль. Прийоми письма своєрідність подачі матеріалу, ставлення до звуку є різним. Основною ланкою може бути певна поспівка, звукокомплекс або певний звук. Проте всіх їх об'єднує велика творча майстерність, що допомагає писати твори як духовного так і світського спрямування. Певною традицією є звернення до класичних жанрів духовної музики – кондак, тропарі псалми. Своєрідною константою для національної композиторської школи є інтонаційна спорідненість з українською народнописенною творчістю, знаменним розспівом. Але кожен автор переосмислює їх по різному, перетворюючи на неповторні та унікальні твори, які стають справжніми репертуарними прикрасами для сучасних хорових колективів.

Список літератури:

1. «Винний»: [Інтерв'ю з київським композитором Вікторією Польовою] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumno.com/article/intervyu-z-kyjivskym-kompozytorom-viktorijeyu-polo/>.
2. Бардашевська Я. Визначальні мотиваційні чинники в семантичному зрізі концепцій хорової акапельної творчості Віктора Степурка: до проблеми світогляду митця / Я Бардашевська // Студії мистецтвознавчі. – 2014. – Число 1. – С. 145–151.
3. Коновалова І.Ю. Особистісно-стильові детермінанти хорової творчості Л.В. Дичко / І. Коновалова // Культура України. Випуск 47. – Х.: ХДАК, 2014. – С. 220–230.
4. Письменна О. Хорова музика Лесі Дичко / О. Письменна. – Л.: Наукове товариство ім. Т. Шевченка. 2010. – 268 с.
5. Торба О. Сучасна українська хорова музика: стиль і стильність. «Псалом 50(51)» Вікторії Польової / О. Торба // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. – Вип. 85: Духовна культура України: традиції та сучасність: збірник наукових статей / редактор-упорядник М.М. Скорик. – К., 2010. – С. 357–377.
6. Цуранова О.О. Щодо питання мовно-стильових особливостей духовно-музичної творчості Л. Дичко / О. Цуранова // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Випуск 1. – Х.: Харківська гуманітарно-педагогічна академія. – 2015. – С. 77–80.
7. Шегда Л. Кантати для дітей Лесі Дичко: основні стилістичні особливості / Л. Шегда // Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно: [зб. статей / гол. Ред. Г.А. Скрипник]. – К., 2009 – Ч. 4(28). – С. 63–67.

Перцова Н.А., Горобец В.П., Гриценко В.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

СПЕЦИФИКА УКРАИНСКОЙ ХОРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА Л. ДИЧКО, В. СТЕПУРКО, В. ПОЛЕВОЙ: ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО

Аннотация

В статье анализируются специфические особенности хорового письма композиторов современности на примере творчества Л. Дичко, В. Степурко, В. Полевой. В их полижановости и поливариантности. Проанализированы основные черты письма, выразительные средства и пути раскрытия авторского замысла композитора в контексте современного хорового творчества. Прослежены связь творчества композиторов с «неофольклористическими» традициями, народнопесенным искусством и знаменным (киевским) распевом.

Ключевые слова: хоровое искусство, композиторская школа, новаторство, неофольклоризм, авангард, полистилистика, сакральный минимализм.

Pertsova N.A., Gorobets V.P., Gritsenko V.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

SPECIFICITY OF UKRAINIAN CHORAL LITERATURE AT THE EXAMPLE OF CREATIVITY L. DYCHKO, V. STEPURKA, V. POLYOVA: TRADITIONS AND NOVELTY

Summary

The article analyzes the specific features of choral writing by contemporary composers on the example of L. Dičko, V. Steppurka, and V. Poliova. In their polyvariance. The main features of the letter, expressive means and ways of revealing the author's idea of the composer in the context of modern choral work are analyzed. The connection of the creative work of composers with the «neo-folklore» folk-woolen heritage and significant (Kievan) singing has been traced.

Keywords: choral art, composer's school, innovation, neo-folklorism, avant-garde, polystylistics, sacred minimalism.